

STUMPF ISTVÁN

Polgár és jogállam

EGY SZAKKOLLÉGIUMI GENERÁCIÓ METAMORFÓZISA

A rendszerváltás hajnalán részese lehettem egy olyan politikai generáció születésének, amelyik ma vezető pozíciót tölt be a magyar közéletben. A kutatási tapasztalatok azt mutatják, hogy a fiatalkori szocializációs élmények meghatározó szerepet játszanak egy generáció politikai magatartásának formálódásában. Több mint harminc évvel ezelőtt a Bibó Szakkollégiumot alapító, zömmel első generációs értelmiségi fiatalok számára a polgári erények és magatartásmód, valamint a jogállami értékek nagyon fontos zsinórmértéket jelentettek. Ma még nehéz egyértelműen állást foglalni abban, hogy milyen pályára állította ez a generáció az ország fejlődését. Elfogult vagyok velük szemben, és a weberi megértő szociológiához fordulok segítségért, amikor értelmezni akarom cselekedeteiket.

A nyolcvanas éveket sokan a magyar civil társadalom újraéledése, a „körök kora” időszakaként jellemezték. A túlmunkával védekező civil társadalom sikeresen kiépítette a maga második gazdaságát: a háztáji gazdaságok, a gazdasági munkaközösségek (gmk) és a vállalati gazdasági munkaközösségek (vgmk) kiegészítő jövedelmet termelő világát. A társadalmi struktúrát szimbolizáló „terhes babapiskótát” meghatározó „kádári középosztály” békés arcát mutatta, a maga teremtette kompromisszumok langymeleg világában. A rendszer ellenzéke a lengyel Szolidaritás szakszervezet betiltása és a „szükségállapot” kihirdetése után

a párizsi *Magyar Füzetek* hasábjain azon tanakodott, hogy mi az ördögöt fognak ezek után csinálni. Talán csak az egyetemi ifjúság rakoncátlankodott. Az 1981-es BEFŐT (Budapesti Egyetemi-Főiskolai Találkozó) az első kísérlet volt egy Független Ifjúsági Szervezet létrehozására. A kezdeményezés kiverte a biztosítékot a pártállami vezetőknél, a szervezőkkel szemben szokatlanul kemény retorziókat alkalmaztak. A politikailag aktív ifjúság megértette az üzenetet, a pártállami gépezet nem tűr el semmiféle autonómiára törekvést, a generációs lázadást csírájában kell elfojtani. A BEFŐT politikai megfojtása radikalizálta és végérvényesen a rendszer ellen fordította az egyetemi ifjúság egy részét, ugyanakkor mérsékelt reformokra készítette a pártállamot.

A lengyel ellenzéki mozgalom (KOR) önvédelmi és önépítő civil társadalmi stratégiája komoly visszhangra talált az egyre szélesedő szakkollégiumi mozgalom fiataljainak körében. Az 1983-ban megalakult jogász (Bibó) szakkollégiummal a közgazdász (Rajk) szakkollégium stratégiai szövetségest kapott. Kiszélesedhetett egy olyan gyakorlóterep, ahol a szakkollégisták kipróbálhatták az egyetemi polgárrá válás és az öngazgató közösségi lét göröngyös útját. Megtapasztalhatták azt is, hogy a tudás az a fajta tőketípus, amelyet senki nem tud elvenni tőlük, és az akkor még korlátozottan létező magántulajdon mellett a szabadság és az emberi méltóság legfontosabb garanciája. Elképesztő tudásvágy és cselekvési potenciál feszült ebben a generációban. Vehemensen kritizálták a mértékadó '68-as generáció kompromisszumok hálójára épülő életstratégiáját. Felmondani készültek azt a látens alkut, amelyet a pártállami rendszer „kötött” a társadalommal, kis szabadságot adott a gazdaság, a kultúra és az utazás területén, „no toleranciát” hirdetett a politikában.

A nyolcvanas évek közepén szervezett országos táborokban a jog, autonómia és a kisközösségek összhangját kereső szakkollégisták körében nagy visszhangot váltott ki Sólyom László professzornak a *Valóságban* megjelent *Mit szabad és mit nem*

című cikke. A politikai cselekvés és az öntudatos polgári lét határait feszegető alternatív mozgalmak számára a cikknek az az üzenete, hogy mindent szabad, amit a jog nem tilt, felszabadító erővel hatott. A felnövekvő új jogászgeneráció megtanulta a jogot használni a pártállam ellen. Próbaberek segítségével mutatták meg, hogy alapvető jogaik védelme érdekében a fennálló jogrendszer is hivatkozási alap lehet, a jogot ki kell szabadítani a politikai „szolgálólány” szerepből. Valójában a Fidesznek, mint a jogállamiság elvi alapjain álló fiatal értelmiségiek polgárjogi mozgalmának megalapítása is ennek a jogi-politikai szocializációnak az eredménye.

A jogállam és az erős nemzeti középosztály megteremtése a „kialkudott” magyar rendszerváltoztatásnak a legfontosabb célkitűzései közé tartozott. A generációk küzdelméből a nyugodt erő jelszavával fellépő történelmi generáció került ki győztesen, koalíciós polgári kormány alakult. A szakkollégiumi generációt reprezentáló fiatal demokraták kis csapata bejutott a parlamentbe. Sokak meglepetésére a fiatal képviselők az első szabadon választott parlament ünnepelt politikai sztárjaivá váltak. A liberális piacgazdaságra és a versengő többpártrendszerre épülő alkotmányos jogállami világban hamar feltalálták magukat. Kíméletlen kritikusaivá váltak a kormánynak, nemzedéki indíttatásuknál fogva fontos értéknek tartották a szakmai hozzáértést. Az elévülési és a kárpótlási törvényekről lesújtó bírálatot fejtettek ki, mert úgy vélték, hogy azok alapvető jogállami, alkotmányos és igazságossági elveket sértenek, összeegyeztethetetlenek az ő szabadelvű értékekkel. A pragmatizmus jegyében szembefordultak az újpopulizmussal, az ideológiai diktatúrával, a bármely tan nevében vallott doktriner törekvésekkel (Szájer, 1998). Hittek az állami végrehajtó hatalom korlátozásában, a polgárok szabadságjogainak védelmében és a joguralomban, mint az emberi méltóság és szabadság garanciájában. Úgy tűnt, jól gazdálkodnak a szakkollégiumi években kifejlesztett talentumokkal.

A jogállam a rendszerváltoztatás egyik legismertebb és legdivatosabb eszméje volt. A társadalom többségének ugyan fogalma sem volt arról, hogy mit jelent, de közérthetően szimbolizálta a pártállam leváltását a joguralom rendszerével, és magában hordozta a hatalom ellenőrzésének lehetőségét. A jogállam eszméjének elterjesztésében az Alkotmánybíróságnak, illetve a bíróság első elnökének elvitathatatlan szerepe volt. A jogállam nevében fellépő Alkotmánybíróság demonstrálni akarta, hogy a jog határt szab a politikának, és a rendszerváltás vitáit nem engedi a természetjog talaján megvívni. A formális jogbiztonság és az igazságosság viszonyával foglalkozó határozataiban fektette le azt a tézist, hogy a jogállamiság deklarálása Magyarországon kizárólag formális joguralomként értelmezhető. A rendszerváltás alkotmányjogi dogmatikájának megfelelően az Alkotmánybíróság többször hangsúlyozta, hogy hazánk jogállammá minősítése egyszerre ténymegállapítás és program. Az Alkotmánybíróság a rendszerváltás zászlóshajójává vált, megalkotta a „jogállami forradalom” paradox fogalmát, deklarálta, hogy a rendszerváltás a legalitás talaján zajlott. Ezáltal nem tehető különbség az Alkotmány előtti és az Alkotmány utáni jog között (Sólyom, 2001). Az alkotmánybírák többsége tisztában volt azzal, hogy olyan követelményeket vezetett be a jogállamiság tartalmaként, amelyek nem szerepeltek az Alkotmányban, nyíltan vállalva a bíróság aktivizmusát. A politikai közvéleményben az Alkotmánybíróság kezdeti túlhatalmának szimbóluma leginkább a „láthatatlan alkotmány” metaforája volt. Kritikusai szerint az Alkotmánybíróság rátelepedett a rendszerváltoztatás politikai folyamatára, elbirtokolta a törvényhozó és a végrehajtó hatalom jogosítványait, vakvágányra vitte a rendszerváltás vonatát. Bár ezek az érvek szűk szakértelmiségi körökben elhangzottak, és a vitatott döntések (halálbüntetés, kárpótlás, igazságtétel) éles politikai reakciókat váltottak ki, de a nagy hatalommal rendelkező Alkotmánybíróság legitimitációját a kritika ekkor még nem tépázta meg.

A fiatal demokraták generációja is az alkotmányos jogállam leg-erősebb bástyájának és garanciájának tekintette az Alkotmánybíróságot.

A kilencvenes évek közepére a „terhes babapiskóta” alaposan lefogyott, a kádári középosztály összezsugorodott, a rendszer-váltás veszteseinek nagyobbik része nem tudott megkapaszkodni, és a társadalom peremére szorult. Az első polgári kormány bukása és saját választási kudarck arra készítette a fiatal demokratákat, hogy újrafogalmazzák politikai pozíciójukat és társadalmi stratégiájukat. Elhagyva a liberális jelzõt, szabadelvű néppártként, polgári középpártként definiáltak magukat. Társadalmi stratégiájuk középpontjába az anyagi és szellemi tulajdonára támaszkodó, közösségeiért és környezetéért felelősséget vállaló polgárt állították. Választási kampányuk is a polgári Magyarország víziójára, a középosztály és a családok megerősítésének programjára épült. Szoros versenyben ugyan, de a fiatal szakkollégista generáció elitje megkapta a kormányzás lehetőségét és felelősségét. A kormányzati mozgástér szűk volt, a koalíciós kormány törekeny, a kihívás és a feladat embert próbáló, egy a politikában ugyan megedződött, de kormányzati tapasztalatokkal nem rendelkező generáció számára. Elsősorban a kormányzás stílusa miatt sok kritika érte az első Orbán-kabinetet, de tiszteletben tartotta az alkotmányos jogállami követelményeket, nem volt látványos konfliktusa az Alkotmánybírósággal. Elkötelezett volt a gyerekes családok támogatásában, javítani igyekezett a középosztály helyzetén, bár a Széchenyi Terv, az otthonteremtési, valamint a népességfogyás megállítást célzó programok ilyen rövid idő alatt még nem fejthették ki hatásukat. A jó kormányzati teljesítmény ellenére a Fidesz nem tudta megnyerni a választásokat. A választási vereség padlóra vitte a kormányzás folytatására készülődő generációs elitet, de a szakkollégiumi szocializáció jelentős szerepet játszott abban, hogy a kudarc után újra talpra tudott állni. Orbán Viktor a 2002-es vereségből,

a szociál-liberális kormányok sikertelenségéből, a „megalvadt posztkommunista struktúrák” túlélési képességéből, valamint a 2010-es választásokat megelőző háromigenes népszavazási kampányból számos olyan következtetést vont le, amely máig meghatározza politikai stratégiáját. Világossá vált számára, hogy a „rendszerelváltás rendszerét” meg kell dönteni, mert a régi struktúrában a problémák újratelemelődnek, és a „hitelszivattyú” révén az ország pénzügyi függése tovább fog növekedni. A ciklusokon keresztül stabil status quót jelentő ideiglenes, liberális alkotmányt egy új, a nemzeti közösség érdekeinek védelmére alkalmas alkotmánnyal kell felváltani. A globális tőkének oly kedves neoliberális gazdaságkoncepció (liberalizáció, dereguláció, privatizáció) helyett a nemzeti érdekek védelmét előtérbe állító, az állam megerősítését célzó, a magyar tulajdonban lévő bankok súlyát növelő és a gyermekes családok lehetőségeit bővítő társadalom- és gazdaságpolitikát kell kidolgozni és intézményesíteni. Folytatni kell az első Orbán-kormány által elkezdett, a Polgári Magyarország megerősítését célzó programot, és befejezni a félbemaradt rendszerváltást.

A kudarcok arra tanították meg a Fidesz vezérkarát, hogy a politikát elsősorban harci terepnek tekintse, és ellenfeleivel szemben kíméletlenül érvényesítse a választásokon megszerzett erőfölényét. A választópolgárok számára felkínált döntést egyszerűsítse le arra a kérdésre: vagy MI, vagy ŐK! A szavazatmaximálás érdekében biztosítson abszolút elsőbbséget a közvélemény-kutatásokra épülő PR-stratégiáknak, és az értelmiségi fanyalgások ellenére bátran használjon negatív kampányelemeket.

A 2010-es választások mérőöldkövet jelentettek a rendszerváltoztatás utáni magyar politikatörténetben. A Fidesz–KDNP pártszövetség a földcsuszamlásszerű győzelmét olyan erejű választói felhatalmazásként értelmezte, amely lehetőséget teremtett az évtizedek óta húzóóda alkotmányozásra, egyfajta második jogállami forradalomra. Húsz évvel az első szabad választások után, egye-

düli talpon maradt polgári erőként elérkezettnek látták az időt, hogy felszámolják a rendszerváltás rendszerét, és leszámoljanak a posztkommunista struktúrák maradványaival a közigazgatásban, a gazdaságban és a médiumokban egyaránt. A kétharmados parlamenti többség birtokában radikálisan átszabták a teljes magyar jogrendszert. Az EU-val való sikertelen megállapodást követően olyan unortodox gazdaságpolitika megvalósításába kezdtek bele, amely szakított az IMF-fel, megadóztatta a bankokat és a multinacionális vállalatokat. Megerősítette az államot, centralizálta a közigazgatást, újra állami irányítás alá vonta a szolgáltató vállalatokat, tulajdoni részesedést szerzett a stratégiai cégeknél és a bankoknál (Stumpf, 2014). Az alkotmányozó többség birtokában új Alaptörvényt léptetett életbe, kiterjesztette a politikai zsákmányrendszer tradicionális határait: a fontosabb közjogi pozíciókba a saját jelöltjeit jutatta be. A kormányzati politikai célok végrehajtását megtorpedózó Alkotmánybíróság hatáskörét szűkítette a gazdasági alkotmányosság területén, felemelte az alkotmánybírák számát, eltiltotta a testületet az alkotmánymódosítások alkotmányosságának tartalmi vizsgálatától. Nyilvánvalóvá tette, hogy a politikai alkotmányosság talaján állva a nép által választott parlament kezében kívánja tartani a társadalom legfontosabb kérdéseinek eldöntését, és elejét akarja venni mindenfajta bírói aktivizmusnak és jurisztokratikus (Pokol, 2015) hatalomgyakorlásnak. Az alkotmányozó többség magabiztosságával, rohamtempóban törvények százait fogadtatta el, a korábban oly fontosnak tartott jogállami értékek (pl. a hatalommegosztás követelménye, a visszamenőleges hatályú jogalkotás tilalma, a parlamenti döntéshozatali szabályok betartása, tulajdon szentsége) alárendelődtek a vegytiszta hatalmi érdekeknek és rendszerépítő politikai célkitűzéseknek. A csúcsra járatott hatalomkoncentráció megnövelte a kormány cselekvőképességét, de jelentősen erodálta az alkotmányos demokráciába vetett hitet. A kulturális-oktatói, valamint egészségügyi-szociális alrendszerekben kialakult

működési zavarok a konzervatív értelmiségi körökben is elégedetlenséget okoztak.

A radikális társadalomátalakítás vesztesei és az őket képviselő ellenzéki pártok nem voltak képesek megakadályozni a keresztény-konzervatív pártok újabb kétharmados győzelmét. A választási sikert követően azonban felszínre került a szakkollégiumi generáció legerősebb belső párosa (Orbán–Simicska) közötti feszültség. Ami korábban elképzelhetetlennek tűnt: a generáció legnagyobb politikai tőkése és legnagyobb gazdasági tőkése egymás ellen fordult, felbomlott a több mint harminc éve tartó szolidaritás és barátság. Új törésvonalak jelentek meg a hatalom belső köreiből, a Fidesz új generációjának már semmit sem jelentett a szakkollégiumi időszak közösségi érték- és élményvilága. Sokuk számára a hatalmi pozíciók birtoklása, a szimbolikus és anyagi javak gyarapítása lényegesen nagyobb motiváló erővel bírt, mint a politikai közösséghez tartozás élménye, illetve a nemzeti ügyek szolgálatának ethosza.

A multik és bankok ellen folytatott szabadságharc lendülete alábbhagyott. A kormánynak új, a migráció képében megjelenő globális kihívással kellett szembenéznie. A kormányfő magasabb szintre emelte a nemzeti szuverenitás és mozgástér kiszélesítéséért, a hagyományos polgári értékek, valamint az európai keresztény tradíciók megvédése érdekében folytatott háborúját. Európában elsőként állt ki az ellenőrizetlen migráció megfékezésé mellett, kerítést építtetett a határok védelmére, visszautasította a főként muszlim menekülteknek az EU által meghatározott kvóták szerinti befogadását. A Bibó szakkollégium egykori választmányi elnöke a világpolitika színpadára lépett, nem csupán ledöntötte az európai liberálisok által köréje épített karantént, hanem sokak szemében az európai kultúra megmentőjeként tűnik fel. Visszaszerezte, sőt tovább növelte pártja hazai népszerűségét, új lendületet adott a visegrádi négyek együttműködésének, a gazdasági mutatók javulása révén elérhető közelségbe került az

ország felminősítése. Magyarország népszerű kulturális és turisztikai célponttá vált. A sikerek sűrű ködként takarják el a társadalom mind szélesebb köreiből felhalmozódott feszültségeket.

Az ország polgárainak többsége egyáltalán nincs euforikus hangulatban. Sok jól képzett szakember és fiatal hagyja el az országot, és keres külföldön munkát. A polgári erények (szorgalom, tehetség és tudás megbecsülése, mértéktartás, tisztesség) helyét egyre inkább a féktelen karriervágy és gazdagodás hajszolása veszi át. Az értékalapú elkötelezettség helyébe mindinkább a feltétlen lojalitás lép, a racionális érvelést pedig háttérbe szorítja az olykor demagógiába hajló populizmus. Nem szerencsés, ha a feltörekvő gazdasági és politikai elitcsoportok által is támogatott „celeb-kultúra” válik a társadalom számára felkínált magatartás-mintává. A Polgári Magyarország programjának egyik kitüntetett célja az volt, hogy a posztkommunista politikai és kapcsolati tőke konverziója révén gazdasági hatalomhoz jutott, „megalvadt” struktúrákat szét kell zúzni. Ha a mostani elitváltás a polgári értékrend szempontjából ugyanolyan deficités módon zajlik le, mint huszonöt évvel ezelőtt, akkor nem lesz hosszú életű. A fiatal demokraták alapító generációjának emlékezniük kell arra, hogy mi ellen lázadtak egykoron. Ha egy rendszer elveszíti tehetséges fiataljait, ha a politika nem kínál azonosulási lehetőséget számukra, ha a tudás és a hozzáértés helyett pusztán a lojalitás válik a karrier feltételévé, akkor nem lesz emelkedő nemzet Magyarországból.

Irodalom

- Pokol B., 2015: A jurisztokrácia és a demokrácia határvonala, *Jogelméleti Szemle*, 2015/4.
- Stumpf I., 2014: *Erős állam-alkotmányos korlátok*, Budapest, Századvég.

Sólyom L., 2001: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*, Budapest, Osiris.

Szájer J., 1998: *Jogállam, szabadság, rendszerváltoztatás*, Budapest, Jogállam-Könyvek, DAC Alapítvány.